

Detentiebeleving door oudere gevangenen in België

DIETE HUMBLET^a
TOM DECORTE^b

Een exploratief onderzoek

ABSTRACT

Ageing in prison: an explorative study on detention experiences of elderly detainees in Belgium

Dealing with an elderly prison population creates new challenges for prison systems. This is particularly true for Belgium, where empirical studies focusing on the older prisoners are almost non-existent. The particular needs of older prisoners, and the specific problems related to their imprisonment are underexposed. There is a need for empirically and theoretically grounded scientific knowledge about older persons in detention. We set up an exploratory qualitative study to gather insight in the way in which elderly prisoners experience their detention and how the penitentiary system is dealing with this specific population. Data were collected through repeated correspondence by letters with 57 detainees with an age of 65 or older, in 14 prisons in Flanders. After a brief explanation of the methodology, we discuss the main results. We conclude this article with possible implications of these findings for the Belgian penitentiary policy on elderly persons in prisons.

Key words: elderly inmates – detention experience – qualitative research – correspondence

Kernwoorden: oudere gedetineerden – detentiebeleving – kwalitatief onderzoek – briefwisseling

Panopticon, 34 (4), 267-283
© 2013 MAKLU | ISSN 0771-1409 | JULI 2013

- ^a Master in de rechten en Master in de criminologische wetenschappen, wetenschappelijk medewerkster, Onderzoeksgroep Crime & Society (Cris), Vakgroep Criminologie, Vrije Universiteit Brussel. Ze schreef een meesterproef met als titel 'Een vergeten minderheid? De problematiek van oudere gedetineerden onderzocht.' (Universiteit Gent, 2011-2012) (Corresp.: Diete.Humblet@vub.ac.be).
- ^b Hoogleraar criminologie, Vakgroep Strafrecht en Criminologie, Universiteit Gent.

*'Volgens de Engelsen is de ouderdom niet alleen een gevangenis,
maar op zichzelf al een straf.'* [Mannelijke gedetineerde, 85 jaar]

1. INLEIDING

We zijn het doorgaans niet gewend naar oudere individuen te kijken in termen van criminaliteit en bestraffing. De stereotypering van deze leeftijdsgroep heeft er onder meer toe geleid dat hun ervaringen met het penitentiaire systeem systematisch werden genegeerd (MANN, 2012, 1; JOHNSON, 1988, 157). Het gevangenisstelsel werd niet ontworpen met het oog op de opsluiting van ouderen, maar toch stuurt de samenleving ook zulke mensen naar de gevangenissen. Dat lijkt zelfs in toenemende mate te gebeuren: hoewel hun procentuele aandeel in de totale gevangenispopulatie

veelal relatief bescheiden blijft, is het absolute aantal ouderen in de gevangenis in het afgelopen decennium globaal genomen gestegen. Op 6 maart 2012 – ten tijde van het onderzoek waarover we in deze bijdrage rapporteren – verbleven volgens het Directoraat-Generaal Penitentiaire Inrichtingen 168 gedetineerden met een leeftijd van 65 jaar of ouder in de Belgische gevangenis, of bijna 2% van de totale gevangenispopulatie. In een aantal Angelsaksische landen (MANN, 2012, 1-2; DAWES, 2009, 260; ADAY, 2003) en in Nederland (ZOUTENDIJK, 2009, 243-244; FISELIER, 2007, 44-49) hebben gelijkaardige vaststellingen een belangrijke impuls gegeven aan het onderzoek naar oudere gedetineerden. De detentiebeleving van de oudere opgesloten krijgt in de internationale penologische literatuur steeds vaker aandacht (zie bv. DAVIES, 2011; FISELIER, 2007; WAHIDIN, 2005). In deze bijdrage rapporteren we een aantal bevindingen van een verkennend kwalitatief onderzoek naar de detentiebeleving van ouderen in de Nederlandstalige en tweetalige gevangenis in België.

In Belgisch onderzoek zijn oudere gedetineerden in de onderzochte steekproeven vaak niet (sterk) vertegenwoordigd. Er zijn omzeggens geen empirische studies die zich specifiek richten op oudere gevangenen. In onderzoek bijvoorbeeld naar de variabele 'leeftijd' (naast geslacht, opleidingsniveau, etniciteit, gezinstoestand en persoonlijkheidskenmerken) als één van de socio-demografische kenmerken die de probleem- en stresservaringen en de aanpassingsstijlen van gedetineerden beïnvloeden, komen ouderen slechts zijdelings aan bod (VANDEBOSCH, 2002). De detentiebeleving van ouderen wordt niet ten gronde geproblematiseerd. Overigens wordt vaak nagelaten om te expliciteren wat precies onder de term 'oud(eren)' wordt verstaan. Over de detentiebeleving van ouderen vonden we amper literatuur.

In de jaarverslagen 'Hulp- en dienstverlening aan gedetineerden' van 2011 van o.m. de penitentiaire inrichtingen van Merksplas, Leuven-Centraal, Turnhout en Wortel vinden we weliswaar enkele sporen van aandacht voor (ontspannings)activiteiten voor kwetsbare groepen, waaronder oudere gedetineerden. Volgens het jaarrapport 'Hulp- en dienstverlening aan gedetineerden' van 2011 van de gevangenis Leuven-Centraal staan ouderen en niet-sporters centraal in een specifiek doelgroepenbeleid. Men organiseerde er 'fitbal' voor 40-plussers. Ook zou er voor de 'oudste' gedetineerden 'curvebal' georganiseerd worden, maar dat is uiteindelijk niet doorgegaan omdat het moeilijk bleek om de oudere gedetineerden te bereiken. In het jaarrapport van de gevangenis te Turnhout van 2011 wordt vermeld dat men werk wil maken van een sportief aanbod voor de groep oudere gedetineerden. De strafinrichting te Wortel maakt in haar jaarverslag louter melding van een samenwerking met het Centrum voor Geestelijke Gezondheidszorg voor enkele subgroepen, waaronder ouderen. De jaarverslagen van andere penitentiaire inrichtingen bevatten doorgaans géén verwijzingen naar behoeften van oudere gedetineerden. Er is hier en daar dus wel aandacht voor deze groep gedetineerden, maar slechts in beperkte mate. Bovendien gaat het stevast enkel om een aangepast aanbod van bewegings- of sportactiviteiten. Het evaluatie-onderzoek van HELLEMANS, AERTSEN & GOETHALS (2008) betreffende de implementatie van het strategisch plan van de Vlaamse Gemeenschap inzake de hulp- en dienstverlening aan gedetineerden, bevestigt die conclusie: er zijn te weinig activiteiten ten behoeve van oudere leeftijdsgroepen. Oudere gedetineerden hebben het gevoel inzake activiteiten vaak te worden 'vergeten'. Zij vragen een (groter) aanbod van schilder- of tekencursussen, en méér (aangepaste) bewegingsactiviteiten voor oudere gedetineerden die niet zo goed meer te been zijn (HELLEMANS, AERTSEN & GOETHALS, 2008).

2. DETENTIEBELEVING VAN OUDERE GEDETINEERDEN: PENOLOGISCHE LITERATUUR

Voortbouwend op het klassieke model van de 'pains of imprisonment' van SYKES (1958) heeft een aantal buitenlandse auteurs geargumenteed dat oudere gedetineerden vaak 'specific pains of imprisonment' ondergaan (CRAWLEY & SPARKS, 2005a; MANN, 2012). Omwille van hun ouderdom kampen zij in de gevangenis met bijkomende moeilijkheden, frustraties en deprivaties, en lijden zij daar méér onder dan andere gedetineerden. In een onderzoek naar de vergrijpde gevangenispopulatie in Engeland en Wales wijst MANN (2012) onder meer op enkele verklaringen daarvoor: oudere mensen hebben een zwakker voorkomen, houden er 'ouderwetse opvattingen' op na en hebben een lichaam dat minder goed functioneert. CRAWLEY & SPARKS (2005a) spreken in dit verband van 'hidden injuries' als gevolg van een gevangenisomgeving die niet aan de noden en behoeften van oudere gedetineerden aangepast is, bijvoorbeeld omdat er geen adequate gezondheidszorg of betekenisvolle activiteiten worden aangeboden.

Overigens moet de categorie 'oudere gedetineerden' niet als een erg homogene groep worden gezien (CRAWLEY, 2007, 228; MORTON, 1992, 2). In de literatuur maakt men doorgaans onderscheid tussen drie groepen of types (DAWES, 2009; FISELIER, 2007; CRAWLEY & SPARKS, 2006; ADAY, 2003): zij die op oudere leeftijd voor de eerste maal in detentie verblijven; zij die verschillende keren in de gevangenis belandden en zij die in detentie oud zijn geworden. Voor het eerste type, de zogenaamde *oudere 'first-time' gedetineerde*, brengt detentie een zware psychologische schok met zich mee en verloopt de overgang naar het gevangenisleven vaak zeer moeizaam. Ze zijn doorgaans terneergeslagen (FISELIER, 2007; CRAWLEY & SPARKS, 2005b) en kampen vaak met ernstige gezondheidsproblemen (ADAY, 2003; FAZEL *et al.*, 2001). Het tweede type, de *oudere recidivist*, heeft ervaring met het gevangenisregime. Hij (of zij) is het meer gewoon met detentie om te gaan en heeft verschillende copingstrategieën ontwikkeld (DAWES, 2009; CRAWLEY & SPARKS, 2005b). Het laatste type, namelijk de *langgestrafte gedetineerde* die in de gevangenis oud is geworden, heeft vaak alle contact met de buitenwereld verloren. Voor hem (of haar) is de gevangenis een 'thuis' geworden. Hij (of zij) vertoont kenmerken van institutionele afhankelijkheid, verloor veel sociale vaardigheden en kampt vaak met gezondheidsproblemen (DAWES, 2009; CRAWLEY & SPARKS, 2006).

Ondanks de heterogeniteit van de groep 'oudere gedetineerden', ondervinden velen gelijkaardige problemen die met hun ouderdom samenhangen (FISELIER, 2007; STOJKOVIC, 2007). Onderzoekers hebben erop gewezen dat ouderen in detentie kampen met *somatische ouderdomsverschijnselen*, *psychologische problemen*, moeilijkheden om zich aan het gevangenisleven aan te passen en het potentieel verlies van banden met de buitenwereld (DAVIES, 2011). In een onaangepaste gevangenisomgeving, veelal uitsluitend ontworpen voor en gericht op de doorsnee jongere (en vitale) gedetineerde, spelen ouderdomsverschijnselen en *mobilitetsproblemen* ouderen vaak parten. Gevangenis kenmerken zich bijvoorbeeld vaak door moeilijk te bereiken ruimtes, veel trappen (en geen liften), grote wandelafstanden, geen handgrepen in toiletten en doucheruimten, enz. (CRAWLEY & SPARKS, 2005a, 350). Als gevolg van het gedrag van jongere gedetineerden is de gevangenis ook vaak een *lawaaijerige setting* (ADAY, 2003; FISELIER, 2007; MANN, 2012). In vergelijking met jongere medegedetineerden én in vergelijking met leeftijdsgenoten in vrijheid vertonen oudere gedetineerden meer *lichamelijke en psychiatrische problemen* (FAZEL *et al.*, 2004; FAZEL *et al.*, 2001). Voorts suggeren CRAWLEY & SPARKS (2005b, 351) dat oudere gedetineerden vaker deel uitmaken van een generatie die haar identiteit vooral uit professionele arbeid haalt. Ze willen

eigenlijk werken, maar kunnen dat vaak fysiek niet meer aan. De facto kunnen ze – vanwege hun verminderde mobiliteit – hun dagen niet meer vullen met werk of andere activiteiten en noodgedwongen brengen ze meer tijd op cel door. Deze oudere gedetineerden lopen meer risico om *geïsoleerd* te raken en bovendien is de kans kleiner dat ze op (ver)gevoorderde leeftijd over een ondersteunend sociaal netwerk buiten de gevangenis (en bijvoorbeeld geregeld bezoek van buitenaf) kunnen rekenen (STOJKOVIC, 2007). Een en ander zorgt ervoor dat ouderen het verblijf in de gevangenis als een trauma beleven (CRAWLEY & SPARKS, 2005b). Bovendien boezemt de toekomst heel wat oudere gedetineerden bijzonder veel angst in (CRAWLEY, 2004). De eventuele terugkeer in de vrije samenleving stelt hen voor tal van praktische en psychologische uitdagingen; veelal beschikken zij niet (meer) over voldoende functionele vermogens en/of geschikte ondersteunende netwerken in de buitenwereld om de overgang vlot te kunnen maken (zie DAVIES, 2011, 7-9). Deze groep ervaart vaak verminderde fysieke mogelijkheden en emotioneel isolement, waardoor de karakteristieke ‘pains of imprisonment’ ten aanzien van deze subpopulatie complexer zijn en zwaarder wegen (MANN, 2012; CRAWLEY, 2005).

In buitenlandse studies beargumenteren onderzoekers dat gevangenen er noch qua infrastructuur, noch qua penitentiair beleid in slagen om aan de noden van een vergrijzende gevangenispopulatie tegemoet te komen (MANN, 2012, 101). CRAWLEY (2005) schrijft het penitentiaire systeem een vorm van ‘*institutional thoughtlessness*’ toe: de klassieke gevangenisregimes (bv. de dagelijkse routines, voorschriften, tijdsindelingen en activiteiten) worden al te rigoureus toegepast, en de specifieke belangen, behoeften en gevoeligheden van oudere gedetineerden worden niet eens onderkend.

3. OPZET EN METHODE VAN HET ONDERZOEK

Tussen maart en juli 2012 hebben we in het kader van de masterproef van de eerste auteur een exploratief onderzoek opgezet omtrent de detentiebeleving van oudere gedetineerden in Belgische gevangenen. Het design van de studie is enigszins geïnspireerd door het onderzoek van RIJSEN uit 1958 naar de ‘Meningen van gedetineerden’. Dat onderzoek deed destijds veel stof opwaaien, omdat het gebaseerd was op brieven van gedetineerden, waarin zij ongezouten kritiek uitten over hun verblijf in detentie. Vijftig jaar later voerden Utrechtse vorsers overigens een (gedeeltelijke) reprise van dat onderzoek uit, en werden gedetineerden gevraagd naar hun mening over het verblijf in detentie (MOERINGS *et al.*, 2008).

In de buitenlandse literatuur bestaat geen eensgezindheid over het ouderdomscriterium (TURNER & TROTTER, 2010, 10; SNYDER *et al.*, 2009, 117), maar in dit onderzoek hebben we ons enkel gericht op gedetineerden van 65 jaar of ouder. Zowel veroordeelden, voorlopig gehechten als geïnterneerden kwamen in aanmerking voor deelname. Ook in dit onderzoek hebben we gekozen voor een schriftelijke correspondentie met gedetineerden. Die werkwijze biedt niet alleen een aantal pragmatische voordelen (het face-to-face bevragen van gedetineerden vereist meer administratieve formaliteiten, is duurder en tijdrovender), maar is ook om inhoudelijke redenen interessant. Het schrijven van brieven is voor veel gedetineerden immers een uitzonderlijk belangrijk middel om met de buitenwereld te communiceren (PARMENTIER & PEIRSEGAELE, 2007, 17). Bovendien kunnen oudere gedetineerden zich in het bijzonder een groot deel van hun detentietijd bezig houden met het schrijven van brieven, aangezien ze zich niet zelden terugtrekken in de beslotenheid van hun cel (CRAWLEY & SPARKS, 2005a; HER MAJESTY’S INSPECTORATE OF PRISONS, 2005). Wanneer gedetineerden bereid zijn om meer dan één keer te corresponderen, biedt deze methode ook de mogelijkheid om antwoorden van respon-

denten uit te diepen, verder in te gaan op dingen die zij aanhalen of verduidelijking te vragen. Zodoende kan in bepaalde gevallen een langduriger relatie of vertrouwensband worden opgebouwd ('rapport'). Zowel de onderzoeker als de respondent krijgen ten slotte voldoende ruimte voor reflexiviteit over bijkomende vragen, de formulering van antwoorden en de dialoog die zo ontstaat.

Uiteraard kent de methode haar beperkingen. Vooreerst veronderstelt de techniek dat de respondent (nog) in staat is om te lezen en te schrijven. Sommige gedetineerden voelden zich na de eerste vragenronde naar eigen zeggen 'te zwak' om verder via briefwisseling te communiceren. Inherent aan deze onderzoeksmethode is dat de non-verbale communicatie van de respondenten grotendeels buiten beschouwing is gebleven (FLICK, 2010, 424). Het is overigens niet altijd evident om een gedachte, een gevoel of een ervaring in geschreven teksten uit te drukken en voor sommige mensen gaat dat moeilijker dan in een gesprek. Sommige respondenten maakten wel gebruik van extra leestekens, symbolen en tekeningen om hun schriftelijke antwoorden te verduidelijken. Bovendien verloopt schriftelijke communicatie in de regel minder spontaan dan face-to-face communicatie, waardoor spontane antwoorden onmogelijk zijn (FLICK, 2010, 422-424). Anderzijds moet een weloverdacht en reflexief antwoord niet als minder valide dan een spontane reactie worden gezien (BAMPTON & COWTON, 2002, 2; VAN DEN BROEK, 2010, 21).

Omdat we met de respondenten geen face-to-face contact hadden en zij hun anonimiteit moesten opgeven om verder met ons te communiceren, hebben we ook moeten investeren in het opbouwen van een persoonlijke relatie met de respondenten (VAN DEN BROEK, 2010, 22-23). Toch bleven er nog een aantal aspecten waar we geen controle over hadden. Zo kan het gevangenispersoneel dat de briefwisseling bedeeft een mogelijke stoorzender zijn geweest. Gevangenen kunnen de briefwisseling van gedetineerden aan een zekere controle onderwerpen (zie PARMENTIER & PEIRSEGAELE, 2007, 17-19). Gedetineerden hebben weinig vertrouwen in het gevangenispersoneel en beschouwen hun correspondentie dus als niet-vertrouwelijk. Enkele gedetineerden weigerden om die reden te participeren of om nog verder te corresponderen. Anderen antwoordden bijzonder summier op de vragen. We weten ook niet of en met wie de (potentiële) respondenten over het onderzoek hebben gesproken. Beïnvloeding door medegedetineerden en/of gevangenispersoneel is niet helemaal uitgesloten. De data kunnen dus vertekend zijn door de bovenstaande factoren, maar de positieve feedback van veel gedetineerden toont ook aan dat zij de wetenschappelijke interesse in hun noden en hun beleving van het detentieverblijf erg wisten te waarderen.

De eigenlijke dataverzameling verliep gefaseerd (zie **tabel 1**). In een eerste fase kregen potentiële respondenten een uitnodiging tot deelname aan het onderzoek en een vragenlijst toegestuurd. De vragenlijst omvatte negen open vragen die peilden naar de belangrijkste thema's die in recent buitenlands onderzoek naar de behoeften en problemen van oudere gedetineerden aan bod kwamen (zie o.m. MANN, 2012; DAWES, 2009; ZOUTENDIJK, 2009; CRAWLEY & SPARKS, 2005a, 2005b): de beleving van het gevangenisregime, hun mening over de gezondheid (szorg), de relaties met medegedetineerden en personeel, de voorzieningen binnen de penitentiaire inrichting, de aanpassingsstrategieën en hun visie omtrent hun re-integratie. Op het einde van de vragenlijst peilden we naar algemene gegevens, zoals leeftijd, geslacht, detentiestatus, detentieduur, vroegere ervaringen met het gevangenisstelsel en aantal celgenoten. Gedetineerden konden de vragenlijst op anonieme wijze invullen en terugsturen, maar op het einde van de vragenlijst werd hen gevraagd of zij bereid waren omtrent deze thema's verder met de onderzoeker te corresponderen (en desgevallend zich te

identificeren). De handgeschreven antwoorden van de gedetineerden werden eerst elektronisch getranscribeerd en vervolgens thematisch gecodeerd.

Respondenten die zich bereid hadden verklaard om verder te corresponderen, kregen extra (open) vragen toegestuurd ter verduidelijking of ter verdieping van hun eerdere antwoorden ('probing'). Bij elke brief die de onderzoeker verstuurde, werd een vooraf geadresseerde en gefrankeerde enveloppe gevoegd, om de financiële drempel voor de respondenten (of de penitentiaire inrichtingen) zo laag mogelijk te houden.

Op 6 maart 2012 verbleven volgens het Directoraat-Generaal Penitentiaire Inrichtingen 168 gedetineerden van 65 jaar of ouder in de Belgische gevangenissen. Om pragmatische redenen (de haalbaarheid van het onderzoek in een beperkte tijdspanne en de budgettaire beperkingen) werden alleen de oudere gedetineerden in de Vlaamse en Brusselse gevangenissen uitgenodigd voor deelname. De totale onderzoekspopulatie omvatte 110 gedetineerden (zie **tabel 1**).

Vierenzestig respondenten bezorgden de initiële vragenlijst terug. Zeven vragenlijsten bleken blanco. De precieze motieven voor niet-deelname zijn uiteraard onbekend, maar mogelijke verklaringen voor de non-respons zijn: het niet (meer) in staat zijn om te lezen of te schrijven (FAZEL *et al.*, 2001), het niet machtig zijn van één van de drie vooropgestelde talen (Nederlands, Frans of Engels), tijdsgebrek of nog een uiting van wantrouwen of desinteresse ten aanzien van het onderzoek of de onderzoekers. Zevenenvijftig gedetineerden (n=57) stuurden wel een ingevulde vragenlijst terug: dat is 51,8% van de populatie die gecontacteerd werd, of ongeveer één op drie (33,9%) van alle oudere gedetineerden in de Belgische gevangenissen op dat moment. De gedetineerden verbleven op het moment van de correspondentie tijdens het onderzoek in de gevangenissen van Merksplas, Brugge, Leuven-Centraal, Wortel, Antwerpen, Turnhout, Hoogstraten, Sint-Gillis, Vorst (mannen), Ieper, Gent, Oudenaarde, Dendermonde en Hasselt. Eenenvoertig gedetineerden waren bereid om nadien nog verder te corresponderen. Met een aantal gedetineerden (n=19) lukte dat uiteindelijk niet, omdat ze ondertussen naar een andere gevangenis waren getransfereerd of omdat ze de gevangenis hadden verlaten. Uiteindelijk is met 22 gedetineerden nog een derde keer gecorrespondeerd en met 11 respondenten zelfs een vierde keer.

TABEL 1: OVERZICHT VAN RESPONS PER INTERVIEWRONDE

	Eerste ronde	Tweede ronde	Derde ronde	Vierde ronde
Aangeschreven	110	41	22	20
Beantwoord	57	22	22	11

De leeftijd van de respondenten varieerde van 65 tot 89 jaar. Tweeëntwintig respondenten waren definitief veroordeeld, tweeëntwintig gedetineerden bevonden zich in voorlopige hechtenis en dertien mensen waren geïnterneerd. De steekproef omvatte 4 vrouwen en 53 mannen. Alle vrouwelijke respondenten kwamen voor de eerste maal in detentie terecht op latere leeftijd. Ongeveer de helft (n=26) van de mannelijke respondenten bevond zich voor de eerste maal in detentie. Zeven van hen verbleven pas op latere leeftijd voor het eerst in detentie, terwijl negentien mannen binnen de gevangensmuren oud zijn geworden. De overige mannelijke respondenten (n=27) verbleven meer dan één keer in detentie. De steekproef weerspiegelt bijgevolg de hoger beschreven heterogeniteit van de groep 'oudere gedetineerden'.

4. RESULTATEN

De volgende paragrafen wijden we aan de belangrijkste bevindingen omtrent de beleving van de detentie en het gevangenisregime door de 57 oudere gedetineerden in onze steekproef. De acht thema's die het vaakst door de respondenten werden aangehaald, worden in deze bijdrage beschreven. We bespreken achtereenvolgens de meningen van deze gedetineerden omtrent de gevangenisinfrastructuur, de aangeboden gezondheidszorg, hun relaties met medege-detineerden en met het gevangenispersoneel, het probleem van vereenzaming en isolement, de dagbesteding (arbeid en/of vrijetijd), andere kenmerken van het gevangenisregime en de re-integratie van oudere gedetineerden.

De gevangenisinfrastructuur

Net als in de meeste andere landen worden oudere gedetineerden in het Belgische penitentiare systeem niet in specifieke afdelingen opgesloten. Heel wat ouderen vinden de gevangenisinfrastructuur onaangepast en ongeschikt om individuen op hogere leeftijd onder te brengen. Het verouderingsproces gaat vaak gepaard met het optreden van fysieke kwaaltjes en ouderdomsverschijnselen (zoals stramheid, gewrichtsslijtage, verminderde spierkracht en uithoudingsvermogen, afname van het gezichtsvermogen, enz.). Daarom hebben sommige oudere gedetineerden het moeilijk met de dagelijkse routines in de gevangenis. Ze kunnen zich moeilijker verplaatsen, te meer omdat niet alle plaatsen in de gevangenis even makkelijk bereikbaar zijn:

'In elke gevangenis zijn verschillende verdiepen, meestal zonder liften. Probeer de ouderen op het gelijkvloers te plaatsen.' [Man, 73 jaar]

Ook het gebrek aan bewegingsruimte speelt enkele respondenten parten. Vooral de vrouwelijke respondenten geven aan dat er te weinig ruimte is in de cellen, waardoor zij onvoldoende beweging hebben en hun spieren te weinig kunnen oefenen. Eén respondente klaagt over het gebrek aan een fatsoenlijke matras. Voorts schrijft ze dat een stapelbed niet geschikt is voor oudere mensen. Een andere vrouwelijke gedetineerde schrijft dat ze – als ze buiten van de zon wil genieten – op de harde grond moet zitten omdat alle banken zich in de schaduw bevinden.

Veel respondenten vinden dat de gevangenisinfrastructuur onvoldoende aan de specifieke noden en behoeften van oudere gedetineerden aangepast is. Het zijn deze 'kleine dingen', waar niemand stil bij staat, die bijkomende obstakels vormen om zich op latere leeftijd aan het leven in een gevangenis aan te kunnen passen.

Welzijns- en gezondheidszorg

Heel wat oudere gedetineerden hebben gezondheidsproblemen en voelen zich enigszins hulpbehoevend. De mate waarin onze respondenten tevreden zijn over de aangeboden gezondheidszorg, lijkt vooral afhankelijk van de gezondheidstoestand van de gedetineerde in kwestie en de penitentiare inrichting waarin hij/zij opgesloten is. Maar ook gedetineerden in dezelfde penitentiare inrichting kunnen sterk van mening verschillen. De meest voorkomende uitspraken luiden: *'Ze doen wat ze kunnen'* en *'Men krijgt op tijd de nodige gevraagde verzorging'*.

Eén 68-jarige respondent onderging tijdens zijn detentie verschillende amputaties. Hij heeft daaromtrent enkel lof en schrijft dat hij met de meeste zorg en spoed wordt bijgetreden. Andere respondenten hekelen net het gebrek aan adequate medische

zorgen. Ze klagen over verkeerde of laattijdige diagnoses, de chaotische bedeling van medicatie en het gebrek aan middelen en personeel voor medische zorgen. Een respondent schrijft daarover:

'Ge kunt hier maar beter gezond blijven! In 2009 heb ik van de dokter 4 weken medicatie gekregen tegen nierinfectie (?) tot ik 's nachts een gesprongen appendix kreeg en dezelfde nacht in het ziekenhuis geopereerd ben! Op mijn vraag daarna aan de dokter waarom hij zelf niets had gemerkt en ik aan mijn nieren niks mankeerde, zei deze: 'We hebben het materiaal niet om dit te controleren'. Het enige wat ge hier kunt krijgen zijn pijnremmers'. [Man, 73 jaar]

Oudere gedetineerden zijn bewust bezig met hun gezondheidstoestand en houden er vaak rekening mee dat er 'altijd iets kan gebeuren'. Ze hebben het moeilijk met het feit dat de celdeuren 's nachts gesloten zijn. In een aantal gevangenissen is er geen permanente medische zorg voorhanden en 's nachts is er doorgaans geen arts aanwezig. Niemand lijkt zich te bekommeren om hun gezondheidstoestand en verschillende respondenten schrijven dat ze zich om die reden onveilig of angstig voelen. Respondenten geven ook aan dat er naar hun gevoel niet steeds preventief of proactief aandacht wordt besteed aan de gezondheidsproblemen van ouderen (zie voor gelijkaardige bevindingen onder meer: ADAY, 2003; WAHIDIN, 2005). De meesten zeggen dat ze zich noodgedwongen bij dat gegeven hebben neergelegd.

Eén uitzondering is de zgn. ziekenhuisafdeling (ook de afdeling 'lichaamszwakken' genoemd) in de penitentiare inrichting te Merksplas. De afdeling is geen inrichting die specifiek voor ouderen werd opgezet, maar de facto verblijven er veel zorgbehoevende oudere gedetineerden. Op deze afdeling verblijven de gevangenen in slaapzalen en zijn de ruimtes beter aangepast. Er is een gespecialiseerde staf van artsen en (gewone en psychiatrisch) verpleegkundigen. Het regime en de omgeving zijn er anders dan in de meeste penitentiare inrichtingen, wat een verklaring kan zijn voor het feit dat de respondenten die er verblijven, vinden dat er aan hun specifieke noden, behoeften en problemen voldoende aandacht wordt gegeven.

Relatie met medegedetineerden

Hoe oudere gedetineerden de omgang met andere (vaak jongere) medegedetineerden ervaren, hangt af van individu tot individu. Heel wat respondenten omschrijven de relatie met medegedetineerden in positieve termen. Volgens sommigen valt het leeftijdsverschil tussen gedetineerden amper op. Soms vormen oudere gedetineerden 'het aanspreekpunt' bij uitstek op de afdeling, vanwege hun levenservaring en/of kennis van het reilen en zeilen in de gevangenis. Jongeren komen vaak bij hen aankloppen voor hulp, informatie of gewoon een goed gesprek.

'Door het feit dat ik reeds lange tijd op dezelfde cel zit, en dezelfde vleugel, gebeurt het vaak dat de cipiers aan de nieuwkomers naar mij verwijzen voor bepaalde zaken. [...] Als nieuwkomer beschikt men niet direct over de nodige materialen, zodat ik hun hierbij kan helpen, wat ik dan ook met plezier doe. Het gevolg is dat ze zeggen aan elkaar: vraag het aan die 'oude man''. [Man, 78 jaar]

Deze respondent spreekt naar eigen zeggen zes talen, en helpt nieuwkomers met het lezen en begrijpen van documenten. In een aantal andere gevallen is er sprake van een zekere reciprociteit in de verhoudingen en kunnen de ouderen ook rekenen op de

hulp van jongere medegedetineerden. Bij al deze respondenten lijkt hun gevorderde leeftijd de relatie met medegedetineerden op een positieve wijze te beïnvloeden. Sommige hulpbehoevende ouderen ondervinden naar eigen zeggen meer steun van hun medegedetineerden dan van het personeel:

‘Dat hulpbehoevende ouderen meer hulp hebben van medegedetineerden is normaal, gezien medegedetineerden meer tijd hebben om naar de noden en klachten van ouderen te luisteren, (zeker jongeren), want zij willen weten wat er scheelt met de ouderen. Dit doen ze uit respect of eigenheid en soms nieuwsgierigheid. De chefs van de vleugel hebben daar minder tijd voor, daar zij hun dagelijks werk moeten doen.’ [Man, 78 jaar]

Toch verloopt het contact met jongere medegedetineerden niet altijd positief. Oudere gedetineerden stellen zich vaker terughoudender op in de gevangenisgemeenschap. Sommigen zoeken minder contact met de jongere medegedetineerden en voelen naar eigen zeggen weinig behoefte om nieuwe sociale contacten binnen de gevangensmuren op te bouwen. Een aantal respondenten beschrijft een algemene ‘sfeer van wantrouwen’ onder de gedetineerden. Sommige ouderen kunnen ‘vanwege de generatiekloof’ zich niet met de jongere medegedetineerden identificeren. Ze houden er andere opvattingen op na, en verschillen danig qua levenswijze. Deze oudere gedetineerden ergeren zich aan de beperkte interesses van jongeren en hun drang om zich ‘in de gevangenis te bewijzen’. Verschillende respondenten storen zich naar eigen zeggen bijzonder aan de attitude van jongere gedetineerden, die vaak schijnen te ‘denken dat ze als het ware in een hotel verblijven’.

Respondenten geven geregeld aan dat ze het binnen de gevangenis vaak wat rustiger willen. Deze gedetineerden houden naar eigen zeggen meer van rust en privacy dan hun jongere medegedetineerden. Ze storen zich bijvoorbeeld aan jongere gedetineerden die naar elkaar roepen, aan de muziek of het televisietoestel die harder staan dan toegelaten en aan gedetineerden die zich ‘uitbundig gedragen’. Lawaaiige muziek verstoort tevens de nachtrust van sommige respondenten. Verschillende respondenten vinden dat jongere medegedetineerden een gebrek aan respect betonen en dat ouderen alleen op cel zouden moeten kunnen zitten.

‘Ouderen houden meer van rust en kalmte, wat met jongere gedetineerden niet gebeurt. Liggen te roepen naar elkaar, muziek harder dan toegelaten, gedragen zich uitbundig met veel lawaai.’ [Man, 67 jaar]

Enkele respondenten klagen in dat verband over het feit dat ze weinig generatiegenoten om zich heen hebben en geven aan dat ze het gezelschap van leeftijdsgenoten wel zouden waarderen:

‘Ik had in zekere zin gehoopt op een meer samenzijn met gedetineerden van mijn ouderdom, ik denk dat ze op dit vlak een andere aanpak moeten realiseren.’ [Man, 66 jaar]

Buitenlandse onderzoekers hebben gesuggereerd om speciale ouderengevangnissen op te richten (zie onder meer ADAY, 2003; GUBLER, 2006; VITIELLO & KELSO, 2004). Toch valt op dat de meeste respondenten absoluut géén voorstander van aparte inrichtingen voor oudere gedetineerden zijn. Ze vertoeven liever tussen jongere gedetineerden

en nemen het lawaai en het hanige gedrag voor lief. Het houdt hen jong van geest. Ze reageren heftig op het idee van segregatie, omdat ze zich naar eigen zeggen dan helemaal door de maatschappij gestigmatiseerd en ‘afgeschreven’ zouden voelen. Ook andere onderzoekers kwamen tot die vaststelling (ZOUTENDIJK, 2009; BLEEKER, 2003; GALLAGHER, 1990).

‘Indien men belandt in een ouderentehuis voelt men zich echt uitgesloten uit de maatschappij, en weegt het ouderdomsgevoel erger dan in een gevangenis waar er nog jongere mensen zijn.’ [Man, 78 jaar]

Enkele respondenten zijn wel te vinden voor de oprichting van speciale gevangenissen voor oudere mensen, omdat er dan meer aandacht kan worden besteed aan hun specifieke behoeften. Twee respondenten vinden dat ouderen überhaupt niet in een penitentiaire instelling mogen worden opgesloten.

Relatie met de penitentiaire beampten

De meningen van gedetineerden over hun relaties met de penitentiaire beampten lopen sterk uiteen. De wijze waarop cipiers oudere gedetineerden bejegenen, verschilt o.m. naar gelang de sectie. Sommige beampten betonen volgens de respondenten helemaal geen respect, terwijl andere cipiers dat wel doen. De meeste oudere gedetineerden geven aan dat ‘de cipiers doen wat ze moeten doen’. Verschillende gedetineerden hebben het gevoel dat gevangenisbewaarders hen jovialer, vriendelijker en met meer medeleven benaderen, terwijl ze de – naar eigen zeggen vaak ‘brutale’ – jongeren veel strenger aanpakken. Ouderen zijn rustiger van aard en creëren minder problemen. Ze hebben zelf meer respect voor het personeel en zijn daardoor in staat om er een betere band mee op te bouwen.

‘De verantwoordelijke chef vraagt, gezien mijn ouderdom, dan spontaan aan andere gedetineerden om mij te helpen zakken wasgoed naar boven te brengen. Dit doet die bewaker automatisch, is dat niet verplicht, maar uit respect voor mij, geeft hij toch bevel aan andere gedetineerden dit te doen.’ [Man, 78 jaar]

Andere (vrouwelijke) respondenten ervaren geen verschil in bejegening tussen oudere en jongere gedetineerden en dringen daar overigens ook niet op aan. Ze vrezen dat dit zich desgevallend tegen hen zou keren.

Vereenzaming en isolement

Zowat alle respondenten benadrukken het verlangen naar waardevolle sociale contacten, om hun gedachten en hun verhaal met anderen te kunnen delen. De meesten zijn tijdens hun gevangenschap de banden met familieleden en vrienden verloren (zie daarover bv. ook STOJKOVIC, 2007; SAPSFORD, 1978). Ze voelen een grote behoefte om af en toe met mensen van buitenaf te kunnen praten en/of te corresponderen, maar hebben daartoe soms weinig of geen mogelijkheden.

Gedetineerden die voor de eerste maal op latere leeftijd in de gevangenis terechtkomen, piekeren heel vaak over de vraag hoe het ‘zover is kunnen komen’ (CRAWLEY & SPARKS, 2005b, 346). Om de psychologische schok van de eerste maal in detentie op latere leeftijd op te vangen, hunkeren deze oudere gedetineerden naar de steun en het gezelschap van lotgenoten. Dat lukt niet altijd, omdat sommige respondenten met jongere medegedetineerden maar moeilijk contact kunnen leggen en weinig of geen

leeftijdsgenoten op de afdeling hebben. Vooral bij de vrouwelijke respondenten en de geïnterneerden vallen de uitspraken over eenzaamheid op. Slechts één respondente beschrijft zowel positieve als negatieve ervaringen:

'Het is niet altijd gemakkelijk, sommigen hebben inderdaad respect, anderen dan weer niet. Er zijn er die spontaan mijn gezelschap opzoeken, ze voelen dan voor hen een vorm van geborgenheid omdat je wat ouder bent. Omgekeerd is het ook zo dat sommige je bekijken en ook uitspreken, zo van 'wat doet dat oud wijf hier'.' [Vrouw, 67 jaar]

De andere vrouwen voelen zich – vaak omwille van hun ouderdom – erg geïsoleerd. Ze ontvangen zelden bezoek van buitenaf. Het belang van relaties voor en tussen (oudere) vrouwelijke gedetineerden is in de internationale literatuur al beschreven (zie in dit verband KRABILL & ADAY, 2007; WILLIAMS & RIKARD, 2005; ADAY, 2003). Intramurale vriendschappen helpen (in het bijzonder oudere) vrouwelijke gedetineerden om het gevangenisleven het hoofd te bieden, te meer wanneer ze op familieleden niet rechtstreeks een beroep kunnen doen (KRABILL & ADAY, 2007, 39). De vrouwelijke gedetineerden uit onze steekproef lijden enorm onder het feit dat ze er niet in slagen om respect of vriendschap van andere gedetineerden te krijgen. Ze beschrijven hun detentie als 'slopend' en leiden naar eigen zeggen een bijzonder 'teruggetrokken' bestaan.

Dagbesteding en arbeid

De meeste respondenten houden zich bezig met lezen, schrijven, knutselen, schilderen, spelletjes spelen, televisie kijken, muziek beluisteren en praten. Een meerderheid van de gedetineerden vindt dat er voor ouderen weinig aangepaste mogelijkheden inzake dagbesteding zijn. De meeste sport- en recreatieactiviteiten bijvoorbeeld zijn op maat van de jongere mensen. Dat leidt er onder meer toe dat heel wat oudere gedetineerden zich in de privacy van hun cel terugtrekken, terwijl ze wél behoefte aan aangepaste beweging of sport hebben. Eén respondent oppert de idee om een apart sportmoment te organiseren voor 55-plussers. Een andere gedetineerde stelt voor om twee keer per week een speciale gelegenheid te creëren voor oudere gedetineerden om te kaarten. Andere brieven bevatten allerlei alternatieven: individuele bezigheidstherapie, schrijfsessies, puzzelen, scrabble, toneel, muziek, minivoetbal, bezoek aan de bibliotheek en tuinieren.

'Ik denk hierbij aan knutselen, modelbouw, e.d. Dat is hier in grote lijnen uitgedrukt niet mogelijk, men moet zelf creatief zijn en iets onzinnigs bedenken als knutselwerk om de vrije tijd – waaraan het niet ontbreekt – te kunnen doorbrengen. Een voorbeeld hiervan, wat ikzelf bedacht heb, wanneer ik het moe word steeds DVD's te bekijken, namelijk het maken van rolletjes papier uit een weekblad.' [Man, 74 jaar]

Sommige oudere gedetineerden werken – ondanks hun hoge leeftijd – in de gevangenis. Velen vinden het goed om iets om handen te hebben of wat geld te verdienen ('Wij kunnen ook nog van nut zijn!'), maar anderen zien het als een opgelegde verplichting.

Vooral de vrouwelijke respondenten vinden het werk in de gevangenis op hun ouderdom te zwaar:

‘Men heeft geen keuze, het is de harde realiteit [...] Ik heb nog de moed om te werken, soms ook zwaar, van 7h ’s morgens tot 12h20, soms van 14h45, doe maar op mijn leeftijd!! Anders hou ik het niet vol, voor mij de enigste uitweg. Ik leef in totale eenzaamheid, op zich een verschrikking!!’ [Vrouw, 67 jaar]

Het gevangenisregime

We beschreven hierboven de meningen van oudere gedetineerden over de (onaangepaste) gevangenisinfrastructuur en het gebrek aan aangepaste dagbesteding. Daarnaast bevatten de geschriften van de gevangenen ook verschillende verwijzingen naar andere kenmerken van het gevangenisregime. Respondenten wijzen op het feit dat het gevangenisregime op maat van de ‘doorsnee gedetineerden’ (i.e. jongere, mannelijke gedetineerden) is ontworpen. Oudere gedetineerden worden aan hetzelfde gevangenisregime onderworpen. Voor hen gelden dezelfde strikte regels, strakke tijdsindeling en activiteiten als voor de jongere gedetineerden. Gezien hun leeftijd en zwakkere lichamelijke conditie is dat niet vanzelfsprekend. De respondenten vinden het jammer dat hen vanwege hun leeftijd geen uitzonderingen of toegevingen worden toegestaan.

‘Alles moet te vlug gebeuren, zoals middageten dat wordt bedeed om 12.10 u. Om 12.30 moet ge al terug klaar staan om te gaan werken.’ [Man, 73 jaar]

Dat kan in bepaalde gevallen te maken hebben – zoals MANN (2012) suggereerde – met aanpassingsproblemen of met ‘ouderwetse’ opvattingen van de oudere gedetineerden. Oudere gedetineerden die voor de eerste maal op latere leeftijd in de gevangenis belanden, houden vaak vast aan hun dagdagelijkse routines uit het verleden en hebben het om die reden moeilijk met de aanpassing aan het gevangenisleven. Deze respondent klaagt over het menu in de instelling waar hij verblijft:

‘Voor ouderen is het moeilijker omdat het eten aangepast [is] aan de tijd van nu, en dat is zoveel anders als in onze tijd. Aardappelen waren voor ons het hoofddeel. Nu, spaghetti, rijst, en nog vele dingen die wij niet gewoon zijn.’ [Man, 80 jaar]

Toch weerspiegelen veel verhalen een gevoel van onvrede met de wijze waarop de penitentiaire instelling met oudere gedetineerden omspringt. De meeste ouderen hebben het gevoel dat ze doorgaans over het hoofd worden gezien. Het gevangenispersoneel lijkt de gevangenispopulatie als één homogene groep te beschouwen en heeft geen aandacht voor (of is zich niet bewust van) de specifieke noden en behoeften van de oudere gedetineerden.

‘Hun standpunt [van de gevangenisdirectie] is: alles moet gemeenschappelijk met de jongeren gebeuren (wat niet altijd klikt), of niets.’ [Man, 74 jaar].

Ook de manier waarop de controle van de cel plaatsgrijpt, ontstemt een andere mannelijke respondent:

‘Bij celcontrole minder overhoop halen, soms lijkt het of er een storm is gepasseerd. Als oudere, bij mij toch, werkt dit op uw gemoed.’ [Man, 67 jaar]

Oudere gedetineerden hebben naar eigen zeggen nood aan een voorspelbare routine (zie daarover ook MANN, 2012, 16). Moeten verhuizen van de ene naar de andere cel ervaren deze mensen als erg lastig. Een transfer naar een andere penitentiaire inrichting (of zelfs naar een ziekenhuis) is voor hen een meer ingrijpende gebeurtenis dan voor jongere gedetineerden. Sommigen laten zich nog liever niet verzorgen, dan zich te laten overbrengen. Zo schrijft een vrouwelijke respondente dat het op haar leeftijd moeilijk is om een houding aan te nemen in een wagen met handboeien aan en dat ze gekraakt op haar bestemming aankomt. Zulke factoren maken van de gevangenis een onvoorspelbare omgeving, die de oudere gedetineerden stresseert en frustreert.

Tegelijkertijd blijven veel oudere gedetineerden passief. Ze zonderen zich af, en hebben weinig zin om 'zichzelf te bewijzen', het regime in vraag te stellen of moeilijk te doen. Precies omdat het gevangenispersoneel door de band minder problemen ondervindt met de oudere gedetineerden, is er volgens hen weinig aandacht voor hun specifieke noden:

'Oudere gedetineerden worden niet altijd voldoende gesteund door de verschillende instanties aanwezig [...], daar het een minderheid is die dan ook de rustigste zijn, met welke zij het minste problemen hebben qua discipline enz.' [Man, 73 jaar]

Één respondent vindt dat het initiatief bovendien al te vaak van de gedetineerde zelf moet komen:

'Ouderen zijn meer geneigd op zichzelf te keren. Bv.: gaan niet meer dagelijks douchen, slaan gemakkelijk een wandeling over enz. ... Personeel moet er meer 'controle' (discreet) over doen.' [Man, 73 jaar]

Terugkeer naar de samenleving

De vraag hoe het leven extra muros er voor hen zal uitzien, houdt uiteraard de meeste gedetineerden bezig. De onzekerheid omtrent de toekomstige re-integratie weegt zo mogelijk nog zwaarder op oudere gedetineerden.

'Zorgen voor de toekomst, waar, wie en wat, ga ik het aankunnen? Bang dat men voor alles alleen staat en dan nog juist tegen de muur kunt praten.' [Vrouw, 67 jaar]

Veel oudere gedetineerden hebben geen idee waar ze na hun vrijlating naartoe moeten. De meesten zijn (een deel van) hun pensioenrechten kwijtgespeeld, waardoor hun positie nog kwetsbaarder en onzekerder wordt:

'Als we langer dan 1 jaar in de gevangenis zitten, ons pensioen wordt ingetrokken en zo ons huur niet meer verder kunnen betalen, en als we buiten komen letterlijk en figuurlijk op straat staan als we uit de gevangenis komen, en we voor ons pensioen, ik 46 jaar gewerkt heb. Ik ga als ik op mijn datum buiten kom 72 jaar zijn en moet alles herbeginnen, en dit is erger dan mijn straf [...].' [Man, 71 jaar]

Veel respondenten geven aan dat ze in stilte lijden onder dit precaire toekomstbeeld. Niet alleen kunnen de ouderen na hun detentie vaak nergens terecht, ze weten dat ze het ook veel moeilijker zullen hebben om werk te vinden. Bovendien ontbreekt het hen veelal aan veerkracht om van nul te herbeginnen. Deze gedetineerden hebben sowieso al het gevoel dat de samenleving hen helemaal heeft afgeschreven. Dat hun

re-integratie in de samenleving zo moeilijk is, wordt vaak als een bijkomende straf ervaren. De meeste respondenten hebben geen idee van wat ze na hun vrijlating mogen verwachten. Ze vinden dat er in de gevangenis nagenoeg geen bijzondere aandacht wordt besteed aan begeleiding van of informatie over hun specifieke re-integratieproces. Oudere gedetineerden vinden doorgaans dat in de gevangenis net minder aan hun re-integratie wordt gedacht, terwijl uitgerekend zij méér ondersteuning nodig hebben bij het verwerven van een inkomen, het vinden van werk, het bemachtigen van een woonst en het bedenken van zinvolle dagbestedingen.

‘Een oudere gedetineerde kan op weinig begrip en hulp rekenen van de P.S.D. [de Psychosociale Dienst] enz. ... daar deze in de meerderheid is van deze die geen enkel reclasseringsplan kunnen binnenbrengen en dus ook er alleen voorstaan om woonst, indien nodig begeleiding enzovoort, te vinden, daarom is dit de groep die het meeste kiest voor einde straf.’ [Man, 66 jaar]

Slechts één enkele respondent geeft aan dat zijn re-integratie in de samenleving niet moeizamer zal verlopen dan voor jongere medegedetineerden, omdat hij naar eigen zeggen op meer levenservaring kan bogen.

5. DISCUSSIE EN CONCLUSIE

Uit de brieven van de 57 oudere gedetineerden die we in dit verkennende onderzoek hebben geanalyseerd, kan omtrent de detentiebeleving van deze groep veel worden afgeleid. Heel wat kenmerken van de gevangenisomgeving en het -regime (waaronder het strakke tijdsschema, de frequente celcontroles, de transfers, de onaangepaste activiteiten en dito infrastructuur) getuigen volgens oudere gedetineerden van weinig inzicht in hun specifieke behoeften en noden. De voorbeelden die ouderen op het vlak van de gezondheidszorg aanhalen, zijn soms even schrijnend als de voorbeelden die in de internationale literatuur worden gesignaleerd (zie ADAY, 2003; WAHIDIN, 2005). Wat de gedetineerden in dit onderzoek het meeste angst inboezemt, is de gedachte aan wat er met hen zou gebeuren als ze tijdens hun detentie ernstig ziek zouden worden; een existentiële angst die volgens MANN (2012) de ‘pains of imprisonment’ intensifieert. Oudere gevangenen lijken door de band genomen wel beter in staat om met de penitentiair beampten goede relaties te onderhouden, wat volgens MANN (2012) te danken is aan bepaalde ouderdomskenmerken. Een heus aantal voelt zich gewaardeerd door jongere medegedetineerden. In tegenstelling tot de suggestie van buitenlandse auteurs dat oudere gedetineerden vaak het slachtoffer zijn van jongere gevangenen (KERBS, 2009; KERBS & JOLLEY, 2007), vonden wij dat velen zich door de jongere gedetineerden gewaardeerd voelen. Wel storen ze zich aan het uitbundige, lawaaijige of ronduit ‘hanige’ gedrag van de jongeren. Dat laatste hoeft niet te verwonderen, we weten uit ander onderzoek dat de oudere groep meer behoefte aan rust en privacy heeft (ADAY, 2003; SHOVER, 1985). Onze bevindingen bevestigen – net als in het onderzoek van o.m. ZOUTENDIJK (2009) en BLEEKER (2003) – het belang van integratie voor oudere gedetineerden. Zij zijn doorgaans niet te vinden voor aparte afdelingen of gevangnissen voor 65-plussers, omdat ze zich nog ‘ouder’ en ‘méér afgeschreven’ zouden voelen. Ook de belangrijkste conclusie van CRAWLEY (2004) en CRAWLEY & SPARKS (2006) vindt in onze data bevestiging: het toekomstperspectief van oudere gedetineerden is vaak onzeker en brengt voor hen een hoop angst en stress met zich mee. De detentiebeleving van oudere gedetineerden wordt behoorlijk getekend

door een gebrek aan aandacht en differentiatie – dat wat CRAWLEY & SPARKS (2005a; 2006) in hun onderzoek als ‘institutional thoughtlessness’ benoemden.

Het spreekt voor zich dat onze bevindingen slechts gebaseerd zijn op een beperkt en verkennend onderzoek. De resultaten zijn niet alleen gebaseerd op verhalen van ‘slechts’ 57 oudere gedetineerden (één derde van de 65-plussers die op het moment van het onderzoek in een Belgische gevangenis opgesloten zaten), ook de gehanteerde onderzoeksmethode (schriftelijke correspondentie) kent haar beperkingen. De hierboven beschreven bevindingen verdienen meer onderzoek, waarin gegevens en methoden worden getrianguleerd: de diepgravende bevraging van meer gedetineerden (bijvoorbeeld via face-to-face interviews en/of observaties), maar evenzeer de bevraging van het gevangenispersoneel.

Men kan de waarde van onderzoek dat geheel op de ervaringen van gedetineerden gebaseerd is, in twijfel trekken en de geschriften van gedetineerden per definitie eenzijdig en subjectief noemen, maar toch dient de subjectieve detentiebeleving van gedetineerden serieus te worden genomen (MOERINGS, 1977). Voor de betrokkenen zijn het immers realiteiten die het bereiken van de doelen van de strafrechtspleging in de weg kunnen staan (RIJSEN, 1958).

Opdat ouderen zich aan het leven in een gevangenis zouden kunnen aanpassen, is het belangrijk dat er een comfortabele omgeving wordt gecreëerd waarin aan hun noden tegemoet wordt gekomen (NEELEY, ADDISON & CRAIG-MORELAND, 1997). Waar de oudere gedetineerden in hun schrijfselen lijken op aan te dringen, is niet zozeer de oprichting van aparte afdelingen of gevangenissen, maar wel een verhoogde institutionele bedachtzaamheid (‘institutional thoughtfulness’) voor de specifieke problemen en behoeften van deze ‘grijze’ gevangenispopulatie. Als de gevangenispopulatie de trend van de vergrijzing onder de algemene bevolking volgt, is het niet ondenkbaar dat dit naar de toekomst toe een grotere uitdaging wordt.

Een grotere aandacht van het gevangeniswezen voor de oudere gedetineerden zou zich onder meer kunnen vertalen in kleinere aanpassingen aan de gevangenisinfrastructuur (en/of het rekening houden met de eigenschappen van een oude(re) gevangenispopulatie bij het ontwerp en de bouw van nieuwe penitentiaire inrichtingen). Men zou meer rekening kunnen houden met de gevorderde leeftijd van gedetineerden bij de toewijzing van cellen en secties, en bij het transferbeleid. Om de risico’s van verregaande vereenzaming en sociaal isolement te voorkomen, kan een aantal aangepaste opties voor dagbesteding en/of bezoek van externe organisaties worden bedacht. Ook inzake het gezondheidsaanbod en het re-integratietraject kan oudere gedetineerden mits kleine ingrepen het gevoel worden gegeven dat de instelling ook voor hun problemen en behoeften (nog) aandacht heeft.

Tot slot kan men zich ook de vraag stellen of sommige oudere gedetineerden nog wel als detentiegeschikt kunnen worden gezien en of ze met andere woorden in onze gevangenissen thuishoren.

REFERENTIES

- ADAY, R.H. (2003). *Aging prisoners: Crisis in American Corrections*. Westport CT: Praeger Publishers.
- BAMPTON, R. & COWTON, C.J. (2002). The E-Interview. *Forum Qualitative Social Research*, 3(2), Art. 9. Verkregen op 3 februari 2012, via <http://www.qualitative-research.net/index.php/fqs/article/viewArticle/848/1842>.

- BLEEKER, J.A. (2003). Ouderen met psychiatrische stoornissen in detentie. In T.I. Oei & M.S. Groenhuijsen (Eds.), *Actuele ontwikkelingen in de forensische psychiatrie*. Deventer: Kluwer, 411-422.
- CENTRALE GEVANGENIS VAN LEUVEN. (2012). *Hulp- en Dienstverlening aan gedetineerden*. Jaarverslag 2011. Leuven.
- CRAWLEY, E. (2004). Release and Resettlement: the perspectives of older prisoners. *Criminal Justice Matters*, 56(1), 32-33.
- CRAWLEY, E. (2005). Institutional Thoughtlessness in Prisons and Its Impacts on the Day-to-Day Prison Lives of Elderly Men. *Journal of Contemporary Criminal Justice*, 21(4), 350-363.
- CRAWLEY, E. (2007). Imprisonment in old age. In Y. JEWKES (Ed.), *Handbook on Prisons*. Cullompton, Devon: Willan Publishing, 224-244.
- CRAWLEY, E. & SPARKS, R. (2005a). Hidden injuries? Researching the experience of older men in English prisons. *Howard Journal of Criminal Justice*, 44, 345-356.
- CRAWLEY, E. & SPARKS, R. (2005b). Older men in prison: Survival, coping and identity. In A. LIEBLING & S. MARUNA (Eds.), *The effects of imprisonment*. Cullompton, UK: Willan Publishing, 343-365.
- CRAWLEY, E. & SPARKS, R. (2006). Is there life after imprisonment? How elderly men talk about their imprisonment and release. *Criminology and Criminal Justice*, 6(1), 63-82.
- DAVIES, M. (2011). The reintegration of elderly prisoners: An exploration of services provided in England and Wales. *Internet Journal of Criminology*, 1-32.
- DAWES, J. (2009). Ageing Prisoners: Issues for Social Work. *Australian Social Work*, 62(2), 258-271.
- FAZEL, S., HOPE, T., O' DONNELL, I. & JACOBY, R. (2004). Unmet treatment needs of older prisoners: a primary care survey. *Age and Ageing*, 33(4), 396-398.
- FAZEL, S., HOPE, T., O' DONNELL, I., PIPER, M. & JACOBY, R. (2001). Health of elderly male prisoner: worse than the general population, worse than younger prisoners. *Age and Ageing*, 30, 403-407.
- FISELIER, J.P. (2007). Oud (worden) in de gevangenis. In B. KEULEN, G. KNIGGE & H.D. WOLSWIJK (Eds.), *Pet af: liber amicorum D.H. de Jong*. Nijmegen: Wolf Legal Publishers, 43-62.
- FLICK, U. (2010). Kwalitatief online-onderzoek: gebruik van het internet. In T. DECORTE & D. ZAITCH (Eds.), *Kwalitatieve methoden en technieken in de criminologie* (2nd rev. ed.). Leuven: Acco, 415-440.
- GALLAGHER, E.M. (1990). Emotional, social, and physical health characteristics of older men in prison. *International Journal of Aging and Human Development*, 31(4), 251-265.
- GEVANGENIS TURNHOUT. (2012). *Hulp- en Dienstverlening aan gedetineerden*. Jaarverslag 2011. Turnhout.
- GUBLER, T. (2006). *Elderly Prisoners Are Literally Dying For Reform*. Stanford: Stanford Criminal Justice Center.
- HELLEMANS A., AERTSEN I. & GOETHALS J. (2008). *Externe evaluatie strategisch plan hulp- en dienstverlening aan gedetineerden*. Eindrapport. Leuven: Leuven Instituut voor Criminologie.
- HER MAJESTY'S INSPECTORATE OF PRISONS (2005). *'No Problems – old and quiet': Older prisoners in England and Wales*. Londen: Her Majesty's Inspectorate of Prisons.
- JOHNSON, E.H. (1988). Care for elderly inmates: Conflicting concerns and purposes in prisons. In B. MCCARTHY & R. LANGWORTHY (Eds.), *Older offenders: Perspectives in criminology and criminal justice*. New York: Praeger, 157-163.
- KERBS, J.J. (2009). A commentary on age segregation for older prisoners: philosophical and pragmatic considerations for correctional systems. *Criminal Justice Review*, 34(1), 119-139.

- KERBS, J.J. & JOLLEY, J.M. (2007). Inmate-on-Inmate Victimization Among Older Male Prisoners. *Crime & Delinquency*, 53(2), 187-218.
- KRABILL, J.J. & ADAY, R. (2007). Exploring the social world of aging female prisoners. *Women and Criminal Justice*, 17(1), 27-53.
- MANN, N. (2012). *Doing Harder Time? The Experiences of an Ageing Male Prison Population in England and Wales*. United Kingdom: Ashgate Publishing Limited.
- MOERINGS, M. (1977). *De gevangenis uit, de maatschappij in. De gevangenisstraf en haar betekenis voor de sociale contacten van ex-gedetineerden*, Amsterdam: P.E.T.
- MOERINGS, M., BOONE, M. & FRANKEN, A.A. (2008). *Meningen van gedetineerden – vijftig jaar later*. Den Haag: Boom Juridische Uitgevers.
- MORTON, J.B. (1992). *An Administrative Overview of the Older Inmate*. Washington, DC: U.S. Department of Justice.
- NEELEY, C.L., ADDISON, L. & CRAIG-MORELAND, D. (1997). Addressing the needs of elderly offenders. *Corrections Today*, 59(5), 120-123.
- PARMENTIER, L. & PEIRSEGAELE, A. (2007). Privacy van gedetineerden: nieuwe en grensoverschrijdende verkenningen. In G. Vermeulen (Ed.), *Privacy en strafrecht*. Antwerpen-Apeldoorn: Maklu, 11-51.
- RIJKSEN, R. (1958). *Meningen van gedetineerden over de strafrechtspleging*. Assen: Van Gorcum.
- SAPSFORD, R. (1978). Life-sentence prisoners: Psychological changes during sentence. *British Journal of Criminology*, 18(2), 128-145.
- SHOVER, N. (1985). *Aging criminals*. Beverly Hills, CA: Sage Publications.
- SNYDER, C., VAN WORMER, K., CHADA, J. & JAGGERS, J. (2009). Older adult inmates: The challenges for social work. *Social Work*, 54(2), 117-124.
- STOJKOVIC, S. (2007). Elderly Prisoners: A Growing and Forgotten Group Within Correctional Systems Vulnerable to Elderly Abuse. *Journal of Elder Abuse & Neglect*, 19(3), 97-117.
- STRAFINRICHTING MERKSPLAS. (2012). *Hulp- en Dienstverlening aan gedetineerden*. Jaarverslag 2011. Merksplas.
- STRAFINRICHTING WORTEL. (2012). *Hulp- en Dienstverlening aan gedetineerden*. Jaarverslag 2011. Wortel.
- SYKES, G.M. (1958). *The Society of Captives*. Princeton: Princeton University Press.
- TURNER, S. & TROTTER, C. (2010). *Growing old in prison? a review of national and international research on ageing offenders*. Melbourne: Corrections Victoria, Department of Justice.
- VANDEBOSCH, H. (2002). De invloed van persoonlijke achtergrondkenmerken en gevangenisfactoren op de probleemervaring en de aanpassingswijze van Nederlandstalige veroordeelden: een studie in vijf Vlaamse strafinrichtingen. *Panopticon. Tijdschrift voor strafrecht, criminologie en forensisch welzijnswerk*, 23(1), 22-43.
- VAN DEN BROEK, S. (2010). Interviews via e-mail: goede basis voor een vertrouwelijke relatie? *Kwalon*, 15(4), 18-23.
- VITIELLO, M. & KELSO, C. (2004). A Proposal for a Wholesale Reform of California's Sentencing Practice and Policy. *Loyola of Los Angeles Law Review*, 38, 903-966.
- WAHIDIN, A. (2005). *Older women in the criminal justice system: A Timely Response*. Verkregen op 9 mei 2012, via <http://4wardeveruk.org/wp-content/uploads/2009/08/p.Older-women-in-the-Criminal-Justice-System.pdf>.
- WILLIAMS, M.E. & RIKARD, R.V. (2005). Marginality or Neglect. *Women & Criminal Justice*, 15(3/4), 121-141.
- ZOUTENDIJK, A.J. (2009). Bejaarde gedetineerden in Nederland. *Proces*, 5, 243-262.